

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО І ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МИСЛИВСТВА ЗА ПОКАЗНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

Обґрунтовано методику аналізу ефективності розвитку сільського і лісового господарства та мисливства за показниками національних рахунків

Постановка проблеми. Ефективність являється однією з найважливіших категорій економічної науки та, разом з тим, ключовим поняттям господарської практики. В ній відображається сукупність найбільш суттєвих та стійких взаємозв'язків та відносин з приводу отриманих результатів господарської діяльності та здійснених в її ході витрат.

Як і інші економічні поняття, категорія ефективності безперервно розвивається, а її зміст постійно змінюється та ускладнюється. Вона має неоднорідну внутрішню структуру. Так, в якості її відносно самостійних елементів, що виражають стійкі системи зв'язків та відносин, можна виділити, наприклад, ефективність: виробництва, праці, розподілу ресурсів, управління, капіталовкладень, інновацій, економічного зростання. З однієї сторони, всі вони знаходяться в органічному взаємозв'язку та в певній мірі взаємообумовлюють один одного, визначаючи загальну якість та оцінку стану господарюючої системи. З іншої сторони – кожен з цих елементів може відігравати відносно самостійну роль, вступати в протиріччя з іншими, виражати різні сторони розвитку та взаємодії господарюючої системи із зовнішнім середовищем, відігравати неоднакову роль в змісті категорії щодо різних рівнів господарювання.

Важливу роль у формуванні загального ефекту зростання економіки України відіграє аграрний сектор. В таких умовах особливої актуальності набуває дослідження проблем діагностики ефективності розвитку сільського господарства. Особливо вивчення цього

питання загострюється в умовах глобалізації суспільного розвитку, коли великий інтерес становлять питання міжнародних порівнянь рівнів ефективності економічного розвитку країн світу за інформаційними ресурсами системи національних рахунків

Неоднозначний і суперечливий характер категорії ефективності та особливості її економічної інтерпретації для сільськогосподарського сектору економіки зумовлює необхідність проведення більш глибокого аналізу, з'ясування причин та обґрунтування пропозицій щодо критеріїв та показників її оцінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняна та зарубіжна економічна теорія, як правило, досліджує ефективність розвитку господарюючих систем на макrorівні через відомі моделі та методи [6]. В сучасній економічній науці велика увага економістів приділяється вивченню макроекономічних пропорцій в контексті економічного зростання економіки України [1; 4; 5; 11]. Статистична практика вирішення цього питання спрямована переважно на вивчення окремих показників щодо використання та стану ресурсів і результатів господарювання за інформаційною базою статистичної і фінансової звітності респондентів.

Водночас невисвітленими залишаються проблеми статистичної оцінки ефективності розвитку сільського господарства за інформаційними ресурсами системи національних рахунків, які посідають провідне місце в управлінні економікою [2; 3; 7; 10; 13].

З урахуванням викладеного вище, метою дослідження є обґрунтування методики аналізу ефективності розвитку сільського і лісового господарства та мисливства за макроекономічними даними і визначення шляхів її підвищення на основі впровадження інструментів інвестиційно-інноваційної діяльності.

Викладення основного матеріалу. Головні характеристики стану конкурентоспроможності українських господарюючих систем в сільському і лісовому господарстві та мисливстві визначаються величиною випуску товарів і послуг та структурою валової доданої вартості. Водночас категорії валового прибутку та змішаного доходу досить обмежені для визначення макроекономічних передумов прибутковості, бо включають три елементи – амортизацію основного капіталу, власне змішаний дохід, що привласнюється домашніми господарствами і в малих величинах йде на розширене відтворення, і, нарешті, чистий прибуток.

Слід зазначити, що категорія валового прибутку в статистичному аналізі має в основному пізнавальне значення. Інформаційні ресурси для аналітичного дослідження формує категорія чистого прибутку.

Одним з основних критеріїв оцінки ефективності розвитку господарюючих систем є показник валової доданої вартості. Можливість її формування в рамках окремих економічних систем обумовлює високу та багатоаспектну аналітичну цінність цього показника.

В системі національних рахунків валова додана вартість є результативний показник, ефективність формування якого залежить від показників проміжного споживання, випуску товарів і послуг, споживання основного капіталу, оплати праці.

Загальний стан ефективності розвитку сільського і лісового господарства та мисливства та, зокрема, ефективність формування валової доданої вартості, за розрахунками автора, виходячи з оприлюднених даних Держкомстату України, [9;10] наведені в табл. 1 і 2.

Таблиця 1 Статистична оцінка ефективності розвитку сільського і лісового господарства та мисливства за показниками національних рахунків

(млн. грн.)

Показники системи національних рахунків	Роки	Україна, всього	В тому числі за інституційними секторами економіки		
			нефінансові корпорації	сектор загального державного управління	домашні господарства
1	2	3	4	5	6
<i>Результативний показник</i>					
Валова додана вартість (ВДВ)	2001	29421	9982	657	18782
	2002	29488	7702	924	20792
	2003	29059	7109	684	21266
	2004	37258	12139	799	24320
	2005	40542	12332	1006	27204
<i>Факторні показники</i>					
Проміжне споживання (ПС)	2001	36885	16002	323	20560
	2002	37012	15368	307	21337
	2003	37060	14799	227	22034
	2004	48410	21625	214	26571
	2005	54259	24659	284	29316
Випуск товарів і послуг (ВТП)	2001	66306	25984	980	39342
	2002	66430	23070	1231	42129
	2003	66119	21908	911	43300
	2004	85668	33764	1013	50891
	2005	94801	36991	1290	56520

1	2	3	4	5	6
Споживання основного капіталу (СОК)	2001	5050	4575	380	95
	2002	4085	3543	440	102
	2003	4247	3708	431	108
	2004	5092	4489	483	120
	2005	3595	2949	568	78
Оплата праці (ОПП)	2001	5831	5439	276	116
	2002	5108	4575	484	49
	2003	4890	4587	252	51
	2004	6044	5650	315	79
	2005	6887	6339	438	110
Чистий прибуток (ЧПС)	2001	18540	-32	1	18571
	2002	20225	-416	0	20641
	2003	19922	-1186	1	21107
	2004	26122	2000	1	24121
	2005	30060	3044	0	27016

Таблиця 2. Оцінка ефективності формування валової доданої вартості в сільському і лісовому господарстві та мисливстві за інституційними секторами економіки

Інституційні сектори економіки	Роки	Відношення величин показників			
		проміжне споживання	випуск товарів і послуг	оплата праці	споживання основного капіталу
		до валової доданої вартості, грн.			
Україна, всього	2001	1,254	2,254	0,198	0,172
	2002	1,255	2,253	0,173	0,139
	2003	1,275	2,275	0,168	0,146
	2004	1,299	2,299	0,162	0,137
	2005	1,338	2,338	0,170	0,089
в тому числі: – нефінансові корпорації	2001	1,603	2,603	0,545	0,458
	2002	1,995	2,995	0,594	0,460
	2003	2,082	3,082	0,645	0,522
	2004	1,781	2,781	0,465	0,370
	2005	2,000	3,000	0,514	0,239
– сектор загального державного управління	2001	0,492	1,492	0,420	0,578
	2002	0,332	1,332	0,524	0,476
	2003	0,332	1,332	0,368	0,630
	2004	0,268	1,268	0,394	0,605
	2005	0,282	1,282	0,435	0,565
– домашні господарства	2001	1,095	2,095	0,006	0,005
	2002	1,026	2,026	0,002	0,005
	2003	1,036	2,036	0,002	0,005
	2004	1,093	2,093	0,003	0,005
	2005	1,078	2,078	0,004	0,003

Виходячи із даних системи національних рахунків (див. табл. 1) за кожною господарюючою системою щодо ефективності формування валової доданої вартості можна розрахувати 4 пари відносних величин інтенсивності (див. табл. 2):

$$\frac{ПС}{ВДВ} i \frac{ВДВ}{ПС};$$

$$\frac{ВТП}{ВДВ} i \frac{ВДВ}{ВТП};$$

$$\frac{ОП}{ВДВ} i \frac{ВДВ}{ОП};$$

$$\frac{СОК}{ВДВ} i \frac{ВДВ}{СОК};$$

Перша пара показників визначає рівень участі матеріальних витрат у формуванні валової доданої вартості. Відношення ПС до ВДВ визначає обсяг матеріальних витрат для формування 1 грн. валової доданої вартості, а ВДВ до ПС – величину створеної доданої вартості на 1 грн. матеріальних витрат.

Друга пара показників дозволяє оцінити структуру чистого доходу. Зокрема, відношення ВДВ до ВТП дозволяє встановити, скільки ВДВ отримуємо з 1 грн. чистого доходу, а ВТП до ВДВ – скільки чистого доходу потрібно отримати, щоб сформувати 1 грн. ВДВ.

Третя пара показників характеризує вплив величини оплати праці на обсяг створеної валової доданої вартості. При цьому перший показник показує, яка величина оплати праці міститься у валовій доданій вартості в сумі 1 гривні і, відповідно, другий – яка сума оплати праці необхідна, щоб сформувати валову додану вартість в 1 гривню.

Четверта пара показників визначає рівень участі спожитого основного капіталу у формуванні валової доданої вартості. Відношення ВДВ до СОК визначає величину створеної валової доданої вартості при споживанні 1 грн. основного капіталу, а навпаки – обсяг СОК для формування 1 гривні ВДВ.

Наведені показники є базою факторного аналізу динаміки ефекту та ефективності. Наприклад, якщо ефективність (Е) розрахована за формулою:

$E = ВДВ : СОК$, то $ВДВ = E \times СОК$ ці співвідношення дозволяють визначити вплив на динаміку ВДВ рівня ефективності та спожитого основного капіталу, а на динаміку рівня ефективності – обсягу ВДВ і СОК.

$$\Delta ВДВ_E = (E_1 - E_0) \times СОК_1,$$

$$\Delta ВДВ_{СОК} = (СОК_1 - СОК_0) \times E_0.$$

Факторний аналіз динаміки рівня використання спожитого основного капіталу здійснюється за формулами:

$$\Delta E(вдв) = \frac{ВДВ_1 - ВДВ_0}{СОК_1};$$

$$\Delta E(сок) = \frac{ВДВ_0}{СОК_1} - E_0.$$

Аналогічні розрахунки можна зробити і за іншими показниками інтенсивності щодо співвідношення результатів діяльності і валової доданої вартості.

Економічна інтерпретація показників ефективності розвитку сільського і лісового господарства та мисливства дозволяє виявити наступні тенденції:

– найбільш ефективним сектором економіки в сільському господарстві є домашні господарства, в яких формується 50,7 % обсягів господарської діяльності, 67,1 % валової доданої вартості та 89,9 % чистого прибутку;

– динаміка валової доданої вартості свідчить про позитивні тенденції економічного розвитку сільського господарства України за всіма його інституційними секторами протягом 2001-2005 років. В загальному по Україні цей показник за вказаний період збільшився на 37,8 %. Водночас, такий беззаперечний висновок зробити неможливо, не розглянувши розвиток цього показника в контексті макроекономічних пропорцій;

– порушення диспропорцій виявляється при порівнянні темпів зміни ВДВ та ВТП: за період 2001-2005 роки вони відповідно становлять 37,8 % та 42 %. Критична невідповідність пропорцій відмічається в секторі нефінансових корпорацій (23 % проти 130 %);

– сільськогосподарський сектор економіки є високовитратним та матеріаломістким. Для формування 1 грн. валової доданої вартості необхідно здійснити матеріальні витрати в сумі 1 грн. 33 коп. Найвищим цей показник є в нефінансових корпораціях, а найнижчим – в секторі загального державного управління;

– при зростанні матеріальних витрат рівень участі оплати праці та споживання основного капіталу у формуванні валової доданої вартості має зворотну тенденцію. Так, в цілому по Україні в 2005 році ОП складає лише 17 %, а СОК – 9 % від створеної ВДВ. Вкрай загрозливою є ситуація в секторі домашніх господарств, де ці показники фактично дорівнюють нулю. Разом з тим, спостерігається диспропорція між темпами економічного зростання та низьким рівнем доходів громадян [15];

– в сільському господарстві України спостерігається невідповідність між об'ємними макроекономічними показниками зростання і погіршенням фінансового стану суб'єктів господарювання. Так, рентабельність аграрних підприємств зменшилась з 18,3 % в 2001 році до 6,8 % в 2005 році [15].

Оцінюючи стан та розвиток аграрного сектору, крім розглянутих макроекономічних пропорцій, слід дослідити найважливіші фактори економічного зростання, які загальноприйнято розподіляти на фактори пропозиції, попиту та розподілу. Найвагомий вплив на зростання в довгостроковому періоді мають фактори пропозиції, до яких належать: кількість і якість природних та трудових ресурсів, обсяг основного капіталу, технологія. Вони роблять виробництво фізично можливим і визначають його спроможність до зростання при виконанні певних економічних пропорцій. Як зазначає А.Ревенко "...макроекономічна пропорція між випуском продукції та витратами праці на її виробництво не повинна випадати з поля зору економічного блоку виконавчої влади" [12]. На нашу думку, така позиція справедлива не лише щодо витрат праці, але і щодо витрат матеріальних ресурсів та споживання основних засобів.

Але слід розрізняти здатність економіки до зростання і реальний її стан, для чого важливим є два наступних фактори. Так, для реалізації зростаючого виробництва потенціалу в економіці треба забезпечити повне використання наявних обсягів всіх

ресурсів. А це потребує досягнення рівня сукупного попиту, який забезпечується реалізацією факторів пропозиції. З іншої сторони, здатність до нарощування виробництва недостатня для розширення загального випуску продукції. Необхідним є також розподіл зростаючих обсягів ресурсів з метою отримання максимальної кількості корисної продукції. Це можливо за допомогою дії фактора розподілу.

Економічне зростання за допомогою факторів пропозиції можливе трьома шляхами:

1) нарощування маси ресурсів, що застосовуються в процесі відтворення, без зміни ефективності їх використання;

2) нарощування маси цих же ресурсів одночасно з підвищенням ефективності їх використання;

3) підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів без нарощування їх маси.

Найкращим, звичайно, є третій шлях - інтенсивного зростання.

Отже, для повноцінного аналізу перспектив та можливостей розвитку сільськогосподарського сектору, необхідно оцінити ефективність використання ресурсного потенціалу, дослідити зміни, що відбулися за досліджуваний період і виявити чинники, які впливають на розвиток ефективності аграрного сектору економіки.

Оцінка основних показників ефективності розвитку сільського і лісового господарства та мисливства, за розрахунками автора, виходячи з оприлюднених даних Держкомстату України, [9;10] наведені в табл. 3.

Таблиця 3. Показники ефективності розвитку в сільському і лісовому господарстві та мисливстві за інституційними секторами економіки

Показники	Роки	Україна, всього	В тому числі за інституційними секторами економіки		
			нефінансові корпорації	сектор загального державного управління	домашнє господарство
1	2	3	4	5	6
Продуктивність праці, випуск товарів і послуг на 1 грн. оплати праці	2001	11,371	4,777	3,551	339,155
	2002	13,005	5,043	2,543	859,776
	2003	13,521	4,776	3,615	849,020
	2004	14,174	5,976	3,216	644,190
	2005	13,765	5,835	2,945	513,818

1	2	3	4	5	6
Матеріаломісткість, проміжне споживання на 1 грн. випуск товарів і послуг	2001	0,556	0,616	0,330	0,523
	2002	0,557	0,666	0,249	0,506
	2003	0,561	0,676	0,249	0,509
	2004	0,565	0,640	0,211	0,522
	2005	0,572	0,667	0,220	0,519
Рівень споживання основного капіталу, споживання основного капіталу на 1 грн. випуску товарів і послуг	2001	0,076	0,176	0,388	0,002
	2002	0,061	0,154	0,357	0,002
	2003	0,064	0,169	0,473	0,002
	2004	0,059	0,133	0,477	0,002
	2005	0,038	0,080	0,440	0,001
Прибутковість випуску, чистий прибуток на 1 грн. випуску товарів і послуг	2001	0,280	-0,001	0,001	0,472
	2002	0,304	-0,018	0,000	0,490
	2003	0,301	-0,054	0,001	0,487
	2004	0,305	0,059	0,001	0,474
	2005	0,317	0,082	0,000	0,478

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки:

– всі розрахунки свідчать про вищу ефективність використання ресурсів у домашніх господарствах порівняно з сільськогосподарськими підприємствами, і про те, що перерозподіл ресурсів на користь цього сектора дав можливість утриматися від критичного падіння обсягів виробництва. Але роблячи такі висновки, необхідно мати на увазі, що переваги ефективності виробництва у домашніх господарствах обумовлені також і структурою валової продукції. Тут виробляється найбільш трудомістка, а отже, дорога з точки зору вартісної оцінки продукція. Саме тому, за рахунок цінового фактора збільшується обсяг валової продукції у вартісному виразі, що припадає на цей сектор;

– виходячи з тенденцій, які мають місце у сучасній економіці України, можна стверджувати, що протягом певного періоду внесок сектора домашніх господарств у випуск продукції сільського господарства буде залишатися значним, і цей виробник залишиться важливим для аграрного ринку України. Проте лише сільськогосподарські підприємства можуть акумулювати основні та оборотні засоби на рівні, необхідному для інтенсивного ведення виробництва, що у перспективі може забезпечити формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва;

– значний ресурсний потенціал сільського господарства, особливо така його вирішальна складова як трудові ресурси, поки що використовується з низькою ефективністю, чим і пояснюються незначні виробничі результати;

– однією з фундаментальних проблем аграрної економіки є високий рівень її витратності. Так, прослідковується тенденція збільшення матеріаломісткості виробництва в цілому по галузі протягом всього досліджуваного періоду, а її значення в 2005 році становить 57 %;

– діяльність в сільськогосподарському секторі економіки характеризується дуже низьким рівнем споживання основного капіталу, особливо в секторі домашніх господарств. Це є свідченням низької інноваційної активності в цій галузі економіки – виробництво відбувається на застарілій технічній базі;

– прибутковість сільськогосподарського сектору економіки має стійку тенденцію до зростання. Так в цілому по Україні підприємствами цієї галузі в 2005 році з кожної гривні чистого доходу було отримано 32 копійки прибутку. Водночас, такий рівень показника прибутковості забезпечувався діяльністю господарств населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що існуюча система управління в сфері сільського і лісового господарства та мисливства не забезпечує взаємодію окремих її інструментів, що не дозволяє отримати

відповідний синергетичний ефект. Водночас, запропонований підхід статистичної оцінки дозволяє здійснювати діагностику основних показників економічного розвитку господарюючих систем, використовуючи макроекономічні пропорції. Також він дозволяє визначити внесок динаміки зміни кожного з макропоказників у приріст результативних показників.

Підвищення ефективності виробництва через збільшення доданої вартості є однією з основних цілей аграрної політики, що вимагає прийняття комплексу заходів інвестиційної політики з метою стимулювання як процесу інтенсифікації виробництва, так і екстенсивного розширення виробничо-технологічного апарату. При цьому, випереджаюче підвищення ефективності виробництва є первинною умовою збільшення капітальних вкладень у сільське господарство.

Для подолання негативних тенденцій в сільському господарстві необхідно визначити головні чинники зростання та ефективного розвитку аграрного сектора, тобто не лише підвищення кількісних показників, але і забезпечення можливості розширеного відтворення, зростання продуктивності праці, вирішення соціальних проблем, збереження і відтворення природного потенціалу.

Список використаної літератури:

1. Бураковський І., Мовчан В., Сисенко Н., Юзефович І. Економічне зростання та інфраструктурні гальма // Дзеркало тижня. – 2008. – № 2. – 2-8 лютого. – <http://www.dt.ua>.
2. Герасименко С.С., Головка В.А., Нікітіна І.М. Системи національних рахунків. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 217 с.
3. Колесникова І.І. Соціально-економічна статистика: Учеб. посібник. – Мн.: Новое знание, 2002. – 250 с.
4. Крючкова І., Сиденко В. Макроекономічні зрушення в українській економіці у контексті інтеграційних процесів // Дзеркало тижня. – 2003. – № 24. – 28 червня-4 липня. – <http://www.dt.ua>.
5. Кухарська Н.О. Економічне зростання як основа розвитку України // Регіональна економіка. – 2007. – № 7. – С. 22-32.
6. Мовсесян А.Г., Очнівцев С.Б. Все об економіке. – М.: АО “ЭКОС”, 2001. – 126 с.
7. Моторин Р.М., Моторина Т.М. Система національних рахунків: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.
8. Національні рахунки України за 2004 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 327 с.
9. Національні рахунки України за 2005 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – 373 с.
10. Парфенцева Н.О. Міжнародні статистичні класифікації в Україні. Впровадження й виконання : Навч. посіб. – К.: Основи, 2000. – 352 с.
11. Пустовойт О. Кількісна та якісна складові економічного розвитку України: управлінські аспекти // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 20-26.
12. Ревенко А. Забута продуктивність праці // Дзеркало тижня. – 2008. – № 10. – 15-21 березня. – <http://www.dt.ua>.
13. Салин В.Н., Медведев В.Г., Куряшова С.И., Шпаковская Е.П. Макроэкономическая статистика: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – 336 с.
14. Статистика: Підручник / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін.; За наук. ред. д-ра. екон. наук С.С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467 с.
15. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Мороз Юлія Юзефівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку ДВНЗ “Державний агроєкологічний університет”

Наукові інтереси:

- економіка підприємств;
- звітність підприємств;
- статистичний аналіз